

УДК: 378.013:167.1

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-243-255](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-243-255)

Овсюк Дар'я Ростиславівна, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків, вул. Алчевських, 29, тел. (068) 568-73-73, <https://orcid.org/0000-0002-2823-9318>

ГОТОВНІСТЬ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація: у статті автором зауважено, що для успішного розвитку готовності здобувача вищої освіти до професійної самореалізації необхідно розуміти, які бар'єри заважають формуванню зазначеної якості. Хоча існує декілька різноманітних класифікацій бар'єрів професійної самореалізації, жодна з них не дає відповіді на наступні питання: «Які бар'єри вважають провідними здобувачі вищої освіти?» та «Якими конкретними засобами та методами можливо ці бар'єри подолати?». Наукова новизна статті полягає у експериментальному визначенні конкретних бар'єрів розвитку готовності до професійної самореалізації. Метою статті є знаходження таких педагогічних методів, які б допомогли усунути зазначені перешкоди. Проаналізовано погляди науковців на поняття «професійна самореалізація». Оскільки під час навчання майбутній фахівець ще не виконує професійну діяльність, проаналізовано погляди науковців на поняття «готовність до професійної самореалізації». З метою визначення бар'єрів, які ускладнюють формування готовності до професійної самореалізації майбутнім фахівцям була запропонована анкета власної розробки «Самореалізація – це...». Під час анкетування здобувачів вищої освіти автором виокремлено наступні бар'єри розвитку готовності до професійної самореалізації, як-от: низька самостійність у прийнятті рішень; відсутність прагнення до професійної самореалізації та/або плану професійної самореалізації; негативні якості майбутніх фахівців (лінь, невпевненість у собі, нездатність доводити справу до кінця). Запропоновано шляхи зменшення впливу зазначених бар'єрів, як-от: організація зустрічей із різними групами стейкхолдерів (роботодавці, фахівці галузі, випускники минулих років); впровадження навчального тренінгу як практичної форми роботи; організація психолого-педагогічного підтримки здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: майбутні фахівці, готовність до професійної самореалізації, бар'єри, навчальний тренінг, стейкхолдер, психолого-педагогічна підтримка.

Ovsiuk Daria Rostyslavivna, Post-graduate student of the Department of Education and Innovative Pedagogy, H. S. SKOVORODA Kharkov National Pedagogical University, Kharkov, Alchevskyyh st., 29, tel.: (068) 568-73-73, <https://orcid.org/0000-0002-2823-9318>

COMPETENCE FOR PROFESSIONAL SELF-REALIZATION OF FUTURE SPECIALISTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Abstract: In the article, the author notes that in order to successfully develop the readiness of higher education seekers for professional self-realization, it is necessary to understand what barriers hinder the formation of this quality. Various classifications of barriers to professional self-realization do not answer the following questions: "What barriers do you consider to be the leading ones for higher education?" and "What specific means and methods can be used to overcome these barriers?". The scientific novelty of the article is the experimental identification of specific barriers to the development of readiness for professional self-realization. The purpose of the article is to find such pedagogical methods that would help to eliminate these obstacles. The views of scientists on the concept of "professional self-realization" are analyzed. Since the future specialist is not yet performing professional activities during training, the views of scientists on the concept of "readiness for professional self-realization" are analyzed. The main classifications of barriers to self-realization of specialists are determined. In order to identify barriers that complicate the formation of readiness for professional self-realization, future professionals were offered a questionnaire of their own development "Self-realization is« ". During the survey of higher education students, the author identified the following barriers to the development of readiness for professional self-realization, such as: low independence in decision-making; lack of desire for professional self-realization and / or professional self-realization plan; negative qualities of future professionals (laziness, self-doubt, inability to complete the case). Ways to reduce the impact of these barriers are proposed, such as: organizing meetings with various groups of stakeholders (employers, industry professionals, graduates of previous years); introduction of educational training as a practical form of work; organization of psychological and pedagogical support for higher education.

Key words: future specialists, competence for professional self-realization, barriers, training, stakeholder, psychological and pedagogical support.

Постановка проблеми. В умовах неперервного технологічного та суспільного розвитку постає проблема втілення людиною власного потенціалу у діяльності. Провідним видом діяльності людини, в якому вона може реалізувати власні таланти та здібності є саме робота. Важливість реалізації власної особистості у професійній сфері важко переоцінити. Розвиток готовності до реалізація власного потенціалу в професійній сфері під час

навчання у закладі вищої освіти стане запорукою швидкого пристосування до умов праці, позитивно вплине на її продуктивність та задоволеність працівника своєю роботою.

Не викликає сумнівів, що успішність процесу розвитку готовності до професійної самореалізації можлива лише за умови розуміння та подолання бар'єрів, що стають на заваді розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему професійної самореалізації та готовності особистості до професійної самореалізації вивчалася в працях Т. Дорошенко, С. Кіриченко, Т. Куценко, Н. Маятіної, Л. Рибалко, Ю. Руденко, Л. Служинської, Р. Черновол-Ткаченко. Питання бар'єрів процесів самореалізації та розвитку готовності до самореалізації розглядалося у працях В. Фрицюк, С. Хатунцевої.

Зазначимо, що інтерес до розвитку готовності майбутніх фахівців до професійної самореалізації не є рівномірним. Так, готовність до професійної самореалізації майбутніх педагогів (вчителів, викладачів, вихователів, керівників гуртків) відображено у численних наукових працях. Проте питанню готовності до професійної самореалізації інших спеціальностей приділено недостатньо уваги.

Мета статті – визначити бар'єри розвитку готовності до професійної самореалізації та запропонувати педагогічні шляхи їхнього подолання.

Виклад основного матеріалу. Самореалізація особистості опосередкована діяльністю [1]. Саме в діяльності людина втілює власний потенціал, опредметнює його. Людська діяльність проявляє себе в різних сферах. До найбільш важливих можемо віднести самореалізацію у сімейній та професійній сферах [2]. Самореалізація в професії має неабияке значення для особистості. Саме в професійній самореалізації під впливом соціальних факторів у взаємозв'язку з оточуючими людина розкриває себе перед соціумом. Не менш важливим є оцінка результатів професійної діяльності як особистістю, так й її соціальним оточенням. Тобто саме соціальність, суспільність професійної самореалізації робить її настільки значущою для особистості [3].

Нам імпонує думка Л. Рибалко [4] про пов'язаність самореалізації з розвитком особистості майбутнього фахівця. Дослідниця А. Прус [5] також визначає пов'язаність розвитку професійної майстерності та власної сутності в професійній самореалізації особистості.

Поняття «професійна самореалізація» є багатоаспектним. Дослідниця Г. Тимошук [6] виділяє наступні шляхи розуміння поняття науковцями. Професійну самореалізацію визначають як: реалізацію в професії внутрішнього потенціалу, власних здібностей (В. Гупаловська); опредметнення сутнісних сил особистості у різноманітній діяльності (Л. Рибалко, Н. Сегеда, В. Фрицюк); самоздійснення протягом життя (Л. Сохань).

Професійна самореалізація відбувається в конкретний час та за конкретних умов. Найбільш сприятливим віком для професійної самореалізації

вважається період ранньої зрілості, коли людина починає свій шлях самореалізації, як професійної, так й особистісної [7, С.88]. Проте умови для вдалого початку утворюються в юнацькому віці, коли відбувається формування готовності до професійної самореалізації особистості [8, с.112-117]. Тобто час навчання у закладі вищої освіти є найбільш сприятливим для розвитку професійної самореалізації особистості.

Конкретними умовами професійної самореалізації фахівця є особистість фахівця, соціальні умови, в яких відбувається самореалізація [3] та, на нашу думку, специфіка професії. Вважаємо, що кожна професія, вид діяльності мають свої унікальні риси, які відбиваються на протіканні процесу професійної самореалізації особистості.

На нашу думку, поняття «професійна самореалізація» має обмеження щодо використання до здобувачів вищої освіти. Хоча частина студентів починає працювати, ще навчаючись у закладі вищої освіти, більшість не суміщає навчання та роботу [9]. Отже під час навчання у студента може утворитися тільки готовність до професійної самореалізації.

Комплексність поняття «готовність до професійної самореалізації» визначена у роботі І. Сірак [10]. Дослідниця вказує на двоаспектність поняття як поєднання характеристик особистості та підготовленості людини до професійної діяльності. Сама дослідниця визначає готовність до професійної самореалізації як характеристику особистості, та включає в її структуру наступні компоненти: спрямованість на втілення себе у майбутній професії, прагнення до безперервної самоосвіти, прагнення до вияву свого потенціалу в різних видах фахової діяльності. Н. Маятіна [11] визначає готовність до професійної самореалізації як інтегративну якість, яка об'єднує професійно значущі якості особистості та наявні професійні знання, уміння та навички. Л. Рибалко [8] вбачає в готовності до професійної самореалізації інтегративне новоутворення особистості, яке штовхає людину до змін.

Аналіз теоретико-методологічних джерел з питання готовності до професійної самореалізації майбутніх фахівців дозволив розкрити поняття як характеристику особистості, яка утворюється в період навчання професії та стає підґрунтям подальшого професійного розвитку та ствердження фахівця.

Оскільки готовність до професійної самореалізації є характеристикою особистості, яка впливає на все подальше професійне життя людини, її успішності та задоволеності професійним шляхом, слід звернути увагу на бар'єри, що запобігають її розвитку.

Досліджуючи перешкоди саморозвитку майбутніх педагогів В. Фрицюк [12] запропонувала їх поділ на зовнішні та внутрішні, об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних бар'єрів відносяться: недостатній рівень оплати праці, перевантаженість робочими справами, відсутність здібностей, мотивів та потреб до саморозвитку. До суб'єктивних бар'єрів – відсутність умов для саморозвитку, вороже ставлення колективу, відсутність підтримки з боку

адміністрації чи керівника, негативні риси характеру (такі як лінь, млявість, ригідність), слабка сила волі, розчарування в професії, негативне ставлення до інновацій та змін.

Науковиця С. Хатунцева [13] визначає три типи бар'єрів самореалізації: ціннісні, смислового конструкту та диспозиції. Бар'єри першого типу проявляють себе як переважання потреб над цінностями. Бар'єри другого типу – це неусвідомлене, примітивно-виконавське відношення до власної праці. Бар'єри третього типу – правила, яких необхідно дотримуватися. Також вчена зазначає, що чим нижчий рівень самореалізації особистості, тим більша інтенсивність їх впливу. І навпаки, на високому рівні самореалізації зазначені бар'єри вже не мають суттєвого впливу та адекватно долаються.

Також дослідниця [14] виокремлює конкретні бар'єри на шляху до самовдосконалення: відсутність інтересу до фахових інновацій, низький рівень дослідницької культури, відсутність інтересу до творчості, відсутність бажання досягти високих результатів діяльності, відсутність умов для професійної творчості, низький рівень заробітної плати, слабка навчально-матеріальна база тощо.

За іншою класифікацією науковці поділяють бар'єри самореалізації особистості на: «смислові (невизначені цінності й сенс життя, відсутність сформованої «Я»-концепції), інтелектуальні (недостатній рівень інтелектуальної активності та самопізнання, схильність до негативного мислення), емоційні (тривожність, нестійка емоційна стійкість), вольові (слабка сила волі, невпевненість у власних силах, неадекватна самооцінка).» [15, с.19].

З метою визначення нагальних чинників, умов та бар'єрів розвитку готовності до професійної самореалізації майбутніх фахівців нами була розроблена авторська анкета «Самореалізація – це...». Анкета була створена на основі методики «Незакінчені речення». У межах пілотного експерименту здобувачам вищої освіти 1 курсу Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (загальною кількістю 36 осіб) були запропоновані питання, на які були отримані наступні відповіді:

1. Самореалізація це...

- 1) Розуміння та реалізація власного таланту, потенціалу, покликання – 61,2%;
- 2) Розвиток та реалізація себе в обраній сфері – 27,8%;
- 3) Самопрезентація, самоконтроль – 11%.

2. Самореалізована особистість – це...

- 1) Та, яка зможе досягти бажаного через свій потенціал, така людина, що досягла успіху; людина, яка досягла, чого хотіла – 55,6%;
- 2) Самодостатня, саморозвинена, самостійно діюча, повноцінна людина – 33,3%;
- 3) Людина, яка має певний соціальний статус – 11,1%.

3. Професійна самореалізація це - ...

- 1) Самостійний розвиток у професійній сфері, гармонійний розвиток особистості, пов'язаний з професією, самоздійснення – 66,7%;
- 2) Соціалізований шлях розвитку, здатність отримувати та передавати практичний професійний досвід – 22,2%;
- 3) Досягнення успіху у майбутній професії – 11,1%.
4. Я готовий до професійної самореалізації...
 - 1) Повністю – 27,8%;
 - 2) Добре – 38,9%;
 - 3) Достатньо – 27,8%;
 - 4) Недостатньо – 5,5%.
5. Я готовий/готова до професійної самореалізації тому що...
 - 1) Самостійна, самодостатня, впевнений/впевнена у собі, відповідальна – 38,9%;
 - 2) Тому що це новий етап мого життя, щось нове у житті, це розвиток самого себе, пошук сенсу життя, мені подобається обрана мною сфера діяльності – 33,3%;
 - 3) У мене є план дії, я хочу досягти бажаного – 16,8%;
 - 4) Я ще не готова до професійної самореалізації – 11,1%.
6. Бар'єрами моєї професійної самореалізації можуть стати...
 - 1) Відсутність мети професійної самореалізації та/або плану професійної самореалізації – 38,9%;
 - 2) Страх, комплекси, негативні риси характеру (лінь) – 38,9%;
 - 3) Зовнішній вплив – 22,2%.
7. Я буду успішним в професії тому-що...
 - 1) Тому що у мене є бажання бути кращим/кращою, я впевнений в своїх силах, тому що я не боюся нового, тому що мені подобається професія – 55,1%;
 - 2) Тому що я розвиваю себе, тому що у мене є необхідні знання, навички – 27,9%;
 - 3) Успішність через зовнішні обставини – 16,8%.
8. Моя професія допоможе мені...
 - 1) Розвиватися себе і свої можливості, саморозвиватися, реалізувати себе, ставати краще, добиватися поставлених цілей, ставати більш самостійним/самостійною – 49,9%;
 - 2) Краще взаємодіяти з дітьми, пізнавати щось нове – 27,9%;
 - 3) Вести здоровий спосіб життя, бути молодою, енергійною, допоможе з фінансами – 22,2%.
9. Моя професія буде заважати мені
 - 1) Нічим не буде заважати – 77,7%;
 - 2) Будуть проблеми з родиною, особистим життям, мало вільного часу – 16,8%;
 - 3) Вести поганий спосіб життя – 5,5%.
10. Я відчуваю піднесення, коли думаю про свою професію, тому що...
 - 1) Професія надихає мене, мені подобається моя професія, це моя мрія, професія сприяє моєму саморозвитку – 38,8%;

2) Мені подобається навчати, подобається спорт та діти, моя професія приносить суспільну користь – 35,4%;

3) Я не відчуваю емоційного піднесення коли думаю про професію – 27,8%.

11. Я відчуваю занепокоєння, коли думаю про свою майбутню професію, тому що...

1) Не відчуваю занепокоєння – 55,5%

2) Може не вийти, відчуваю невпевненість, тяжка професія, професія буде заважати моїй самореалізації – 27,7%;

3) Відчуваю відповідальність за дітей, думаю, як діти мене сприймуть, навчати не легко – 16,8%.

Отримані результати дають нам змогу стверджувати, що:

I. Серед майбутніх фахівців переважає розуміння самореалізації як реалізації себе, власних здібностей та талантів. Професійна самореалізація вбачається як самостійний та гармонійний розвиток себе у професійній сфері. Майбутні фахівці вважають, що переважно готові до професійної самореалізації.

II. Серед основних умов готовності до професійної самореалізації здобувачі вбачають: самостійність у прийнятті рішень, впевненість у власних силах; інтерес до нового у навчанні та власному житті, власний розвиток, пошук сенсу життя; зацікавленість у професійній сфері; чіткий план дії та визначена мета професійної самореалізації. Основними бар'єрами здобувачі називають: власні страхи, комплекси, негативні звички та якості (серед яких провідне місце зайняла лінь); зовнішній негативний вплив (зокрема, фінансову неспроможність, негативний вплив родини, колективу); відсутність чіткого плану та/або бажання самореалізуватися у професії. Запорукою успішної професійної самореалізації вважають: власну зацікавленість в успішності цього процесу; зацікавленість у професії; власні позитивні якості (впевненість у своїх силах, жага до саморозвитку); наявність необхідних навичок, зовнішні фактори впливу.

III. Здобувачі очікують від професії: розвитку та реалізації власних можливостей; розвитку професійних навичок; позитивного впливу на власну особистість; можливість проявити себе. Проте пізнання нового, фінансова винагорода за працю не є провідними очікування від майбутньої професії. Професійними засторогами вважають недостатність часу на інші види діяльності. Переважна більшість здобувачів не відчувають жодних пересторог перед майбутньою професією. Більшість здобувачів відчувають піднесення, думаючи про окремі аспекти професії та про неї в цілому. Проте майже третина здобувачів не відчуває яскравих позитивних емоцій до майбутньої професії. Серед занепокоєнь, які в них викликає професія, здобувачі назвали: відчуття власної невпевненості, тривогу, що очікування від професії не будуть відповідати дійсності; тривогу, що не зможуть вирішити певні професійні завдання та розв'язати певні професійні ситуації (зокрема у взаємодії з дітьми); професія буде заважати особистісній самореалізації.

Слід зазначити, що умови та бар'єри розвитку готовності до професійної самореалізації вбачаються нами протилежними за своїм впливом факторами. Тому аналізуючи відповіді здобувачів, ми включили до переліку бар'єрів названі ними умови, обернувши їх на свою протилежність. Таким чином, основними бар'єрами формування готовності до професійної самореалізації вбачається: відсутність прагнення до професійної самореалізації та/або відсутність плану професійної самореалізації; нерозвинена самостійність у прийнятті рішень; слабкий інтерес до пізнання нового щодо майбутньої професії, (лінь, нездатність доводити справу до кінця, страх перед майбутнім).

Засобами подолання зазначених вище бар'єрів вважаємо:

I. Відсутність мети професійної самореалізації та/або плану професійної самореалізації.

Для подолання першого бар'єру професійної самореалізації майбутніх фахівців вважаємо доцільним організовувати зустрічі зі стейкхолдерами, серед яких можуть бути потенційні роботодавці, досвідчені практикуючі фахівці, вчорашні випускники за тим же фахом.

Залучення стейкхолдерів до роботи з майбутніми фахівцями, на думку В. Корнішук [16] дає змогу останнім завчасно ознайомитися з переліком необхідних для професійної діяльності компетентностей. Що, на нашу думку, дасть змогу здобувачам сформуванню власну стратегію професійного саморозвитку та самореалізації, як-от: свідомо обирати вибіркові дисципліни, заздалегідь планувати свою позанавчальну активність (відвідування курсів, семінарів, конференцій), обирати місце майбутнього стажування відповідно до професійних інтересів.

Дослідники І. Андрушук та І. Андрушук [17] вважають напрочуд ефективним запрошення до співпраці вчорашніх випускників. Це зумовлено двоїстістю їхньої позиції. По-перше, випускники є вчорашніми здобувачами освіти, тому можуть розказати про наявні прогалини у власній професійній підготовці. По-друге, вони є діючими фахівцями галузі, тому можуть дати рекомендації щодо подолання цих проблем. Вважаємо, що ефективність залучення випускників також їх зумовлена невеликою віковою різницею із здобувачами вищої освіти, що створює довірливу доброзичливу атмосферу.

Залучення до роботи зі здобувачами вищої освіти практикуючих фахівців галузі вважається нами найбільш важливим. Ознайомлення з умовами праці в обраній галузі, специфікою професійної діяльності, можливостей кар'єрного зростання та професійної самореалізації щиро цікавить студентів, викликає багато питань. Таке спілкування допомагає майбутнім фахівцям чітко уявити цілі власної професійної самореалізації та кар'єрного зростання. А спираючись на них вибудувати власну освітню траєкторію. Також спілкування з фахівцями галузі допоможе здобувачам освіти уникнути типових помилок реалізації власної освітньої та професійної стратегії.

II. Нерозвинена самостійність у прийнятті рішень.

Для подолання другого бар'єру професійної самореалізації майбутніх фахівців вважаємо доцільним використання навчального тренінгу. Як зазначає О. Степаненко [18] на відміну від традиційного навчання, де великого значення надається міцності знань та правильності відповіді, тренінг орієнтується на розвиток пошукового потенціалу здобувача. Перевагами тренінгу над традиційним навчанням науковиця також вбачає у розвитку соціальної компетентності, навичок групової роботи, здатності самостійно приймати рішення.

Ще однією перевагою навчального тренінгу є його практична орієнтованість. Під час заняття здобувач актуалізує наявні теоретичні знання для вирішення практичної ситуації. Вважаємо, що особливої ефективності тренінг набуває через широку можливість варіювати практичні завдання для досягнення конкретної мети. Орієнтуючись на потреби певної групи здобувачів вищої освіти викладач може змінювати самі завдання, час та порядок їх виконання. Серед інших переваг тренінгу вбачаємо: постійна активність учасників, орієнтація на конкретну професійну ситуацію, суб'єкт-суб'єктний характер комунікації, розвиток уявлення про себе, як професіонала. Зазначені фактори формують навички практичного вирішення типових професійних завдань та позитивно впливають на розвиток самостійності у прийнятті рішень.

III Негативні якості майбутніх фахівців (лінь, невпевненість у собі, нездатність доводити справу до кінця),

Для подолання третього бар'єру професійної самореалізації майбутніх фахівців вважаємо доцільним розвивати їх професійну мотивацію. Засобом такого розвитку вбачаємо комплексну психолого-педагогічну підтримку здобувачів вищої освіти. Поєднання педагогічного та психологічного впливу, на нашу думку, системно розвиває особистість майбутнього фахівця, створює внутрішні мотиви професійної діяльності, робить її цінною для працівника. Погоджуємося з думкою дослідниці О. Павлової [19], що професійна мотивація є підґрунтям професійного розвитку особистості майбутнього фахівця. Результатом такого професійного розвитку стає професійна успішність. Також погоджуємося з науковицею, що формування такої мотивації повинно бути цілеспрямованим процесом, який на кожному етапі навчання відповідає певним потребам здобувача. Т. Теличко [20] зазначає, що психолого-педагогічний супровід мотивує фахівців до творчого пошуку, який, на нашу думку, є невід'ємним від процесу професійної самореалізації особистості.

Основними напрямками психолого-педагогічного супроводу здобувачів вищої освіти на думку автора [19] є: адаптація до нових умов навчання; розвиток професійно важливих та подолання негативних якостей майбутнього фахівця, формування уявлення про обрану професію; створення доброзичливого освітнього середовища, атмосфера довіри, можливість отримати консультацію від викладача з питання, що цікавить чи хвилює.

Психолого-педагогічний вплив на професійну мотивацію здобувачів здійснюється через [19; 20]: психологічну діагностику, консультування та проведення тренінгових занять; стимулюванні активної роботи в аудиторний та позааудиторний час; практичне відпрацювання отриманих знань; формування прогностичних вмінь.

Висновки. У проведеному дослідженні на основі теоретико-методичних джерел проаналізовано погляди науковців та уточнено суть поняття «готовність до професійної самореалізації майбутнього фахівця»; за допомогою анкетування здобувачів вищої освіти визначено основні бар'єри розвитку готовності до професійної самореалізації майбутніх фахівців та запропоновано педагогічні методи їх подолання.

Перспективами подальшого наукового пошуку вважаємо дослідження ефективності зазначених практичних заходів для подолання бар'єрів готовності до професійної самореалізації майбутніх фахівців та їхнє впровадження в освітній процес закладу вищої освіти.

Література:

1. Рибалко Л. С., Куценко Т. В. Професійна самореалізація учителів загальноосвітніх навчальних закладів в умовах сучасних викликів (акмеологічний аспект). Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; редкол.: В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоєва, Я.С. Фруктова. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. Розд. 4. С.684–715.
2. Заверуха О. Я. Готовність до самоосвіти у структурі самореалізації молоді особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2021. №4. С.148–154.
3. Служинська Л. Б. Підготовка майбутнього менеджера-економіста до професійної самореалізації : монографія. Тернопіль : Паляниця В. А., 2016. 272 с. С.23–29.
4. Рибалко Л.С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя : автореф. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. ХНПУ ім. Г.С.Сковороди. Харків. 2008. 42 с.
5. Прус А. Категорійний аналіз понять «самореалізація» та «професійна самореалізація». *Педагогічний дискурс*. 2016. Вип. 20. С.149–153.
6. Тимошук, Г. В. Професійна самореалізація особистості як педагогічна проблема. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2018. №1(43). С.413–421.
7. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав. 2005. 360 с. С.88.
8. Руденко Ю. Ю. Професійна самореалізація майбутніх соціальних працівників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. №64, Т.2. С.112–117.
9. Соціально-економічний портрет студентів: результати опитування. URL : <https://cedos.org.ua/researches/sotsialno-ekonomichnyi-portret-studentiv-rezultaty-opytuvannia/> (дата звернення 10.02.2022).
10. Сірак І. П. Формування готовності майбутніх медичних сестер до професійної самореалізації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2017. 297 с. С.32–88.

11. Маятіна Н. В. Формування готовності до професійної самореалізації майбутніх техніків-технологів харчової галузі у коледжах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2019. 310 с. С.31–102.
12. Фрицюк В. Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутнього педагога до неперервного професійного саморозвитку. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (Серія: Педагогічні науки)*. 2016. Випуск №3-4 (48-49). С.127-132.
13. Хатунцева С. М. Самореалізація майбутнього вчителя у процесі формування готовності до самовдосконалення. *Наукові записки РДГУ*. 2016. Випуск 13(56); Частина II. С.51-55.
14. Хатунцева С. М. Дидактична цінність педагогічних бар'єрів у процесі формування в майбутніх вчителів готовності до самовдосконалення. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2016. № 2 (12) С.108-114.
15. Рибалко Л. С., Черновол-Ткаченко Р. І., Кіриченко С. В. Професійна самореалізація вчителів старшої школи в освітній проектній діяльності в контексті Нової української школи / Л. С. Рибалко, Р. І. Черновол-Ткаченко, С. В. Кіриченко. Харків : Вид. група «Основа», 2018. 144 с. С.19.
16. Корнєшук В. Співробітництво зі стейкхолдерами як передумова якості вищої освіти. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2020. №1 (68). С.127–132.
17. Андросук І. В., Андросук І. П. Співпраця закладів вищої освіти із стейкхолдерами як умова підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2020. № 29. С.215–226.
18. Степаненко О. К., Отришко О. О. Тренінг як інноваційний засіб сучасної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. В. 19, Т. 1. С.152–155.
19. Павлова О. Методика формування професійної мотивації до педагогічної діяльності у майбутніх учителів початкових класів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 9. С.272–282.
20. Теличко Т. В. Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. №73. Т.2. С.88–91.

References:

1. Rybalko L. S., Kutsenko T. V. (2016). Profesiina samorealizatsiia uchyteliv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv v umovakh suchasnykh vyklykiv (akmeolohichniy aspekt) [Professional self-realization of teachers of secondary schools in the conditions of modern challenges (acmeological aspect)]. *Suchasni akmeolohichni doslidzhennia: teoretyko-metodolohichni ta prykladni aspekty – Modern acmeological research: theoretical and methodological and applied aspects*. V.O. Ohneviuk, S.O. Sysoieva, Ya.S. Fruktova (Ed.). Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].
2. Zaverukha O. Ya. (2021). Hotovnist do samoosvity u strukturi samorealizatsii molodoi osobystosti [Readiness for self-education in the structure of self-realization of a young person]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Psykhologichni nauky» – Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological Sciences Series*, 4, 148-154 [in Ukrainian].
3. Sluzhynska L. B. (2016). Pidhotovka maibutnoho menedzhera-ekonomista do profesiinoi samorealizatsii [Preparing a future manager-economist for professional self-realization]. Ternopil: Palianytsia V. A. [in Ukrainian].
4. Rybalko L.S. (2008). Akmeolohichni zasady profesiino-pedahohichnoi samorealizatsii maibutnoho vchytelia [Acmeological principles of professional and pedagogical self-realization of the future teacher]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv: KhNPU im. H.S.Skovorody [in Ukrainian].
5. Prus A. (2016). Katehoriinyi analiz poniat «samorealizatsiia» ta «profesiina samorealizatsiia» [Categorical analysis of the concepts of "self-realization" and "professional self-realization"]. *Pedahohichniy dyskurs – Pedagogical discourse*, 20, 149–153 [in Ukrainian].

6. Tymoshchuk, H. V. (2018). Profesiina samorealizatsiia osobystosti yak pedahohichna problema [Professional self-realization of the individual as a pedagogical problem]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky – Scientific notes of the department of pedagogy*, 43, 413–421 [in Ukrainian].
7. Savchyn M. V., & Vasylenko L. P. (2005). *Vikova psykholohiia [Age psychology]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
8. Rudenko Yu. Yu. (2019). Profesiina samorealizatsiia maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv. [Professional self-realization of future social workers]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and general education schools*, 64 (2), 112–117 [in Ukrainian].
9. Sotsialno-ekonomichniy portret studentiv: rezultaty opytuvannia [Socio-economic portrait of students: survey results]. *cedos.org.ua*. Retrieved from <https://cedos.org.ua/researches/sotsialno-ekonomichniy-portret-studentiv-rezultaty-opytuvannia/> [in Ukrainian].
10. Sirak I. P. (2017). Formuvannia hotovnosti maibutnikh medychnykh sester do profesiinoi samorealizatsii [Formation of readiness of future nurses for professional self-realization]. *Candidate's thesis*. Vinnytsia: Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho [in Ukrainian].
11. Maiatina N. V. (2019). Formuvannia hotovnosti do profesiinoi samorealizatsii maibutnikh tekhniv-tekhnolohiv kharchovoi haluzi u koledzhakh [Formation of readiness for professional self-realization of future technicians-technologists of food industry in colleges]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].
12. Frytsiuk V. (2016). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnoho pedahoha do neperervnoho profesiinoho samorozvytku [Organizational and pedagogical conditions for the formation of the future teacher's readiness for continuous professional self-development]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka (Serii: Pedahohichni nauky) – Continuing professional education: theory and practice (Series: Pedagogical sciences)*, 48-49, 127-132 [in Ukrainian].
13. Khatuntseva S. M. (2016). Samorealizatsiia maibutnoho vchytelia u protsesi formuvannia hotovnosti do samovdoskonalennia [Self-realization of the future teacher in the process of forming readiness for self-improvement]. *Naukovi zapysky RDHU – Scientific notes of RDGU*, 56 (2), 51-55 [in Ukrainian].
14. Khatuntseva S. M. (2016). Dydaktychna tsinnist pedahohichnykh barieriv u protsesi formuvannia v maibutnikh vchyteliv hotovnosti do samovdoskonalennia [Didactic value of pedagogical barriers in the process of forming future teachers' readiness for self-improvement]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii «Pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky – Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Series "Pedagogy and Psychology". Pedagogical sciences*, 12, 108-114 [in Ukrainian].
15. Rybalko L. S., Chernovol-Tkachenko R. I., & Kirychenko S. V. (2018). Profesiina samorealizatsiia vchyteliv starshoi shkoly v osvitnii proektnii diialnosti v konteksti Novoi ukrainskoi shkoly [Professional self-realization of high school teachers in educational project activities in the context of the New Ukrainian School]. Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova» [in Ukrainian].
16. Korneshchuk V. (2020). Spivrobitnytstvo zi steikkholderamy yak peredumova yakosti vyshchoi osvity [Cooperation with stakeholders as a prerequisite for the quality of higher education]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky – Scientific Bulletin of VO Sukhomlinsky MNU. Pedagogical sciences*, 68, 127–132 [in Ukrainian].
17. Androshchuk I. V., & Androshchuk I. P. (2020). Spivpratsia zakladiv vyshchoi osvity iz steikkholderamy yak umova pidvyshchennia efektyvnosti pidhotovky maibutnikh pedahohiv [Cooperation of higher education institutions with stakeholders as a condition for improving the efficiency of training future teachers]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical education: theory and practice*, 29, 215–226 [in Ukrainian].
18. Stepanenko O. K., & Otryshko O. O. (2019). Treninh yak innovatsiinyi zasib suchasnoi osvity [Training as an innovative tool of modern education]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 19 (1), 152–155 [in Ukrainian].

19. Pavlova O. (2018). Metodyka formuvannia profesiinoi motyvatsii do pedahohichnoi diialnosti u maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Methods of forming professional motivation for pedagogical activity in future primary school teachers]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 9, 272–282 [in Ukrainian].
20. Telychko T. V. (2020). Psykholoho-pedahohichniy suprovid profesiinoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh zakladiv osvity [Psychological and pedagogical support of professional training of future educators of preschool educational institutions]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of NPU named after MP Drahomanov*, 73 (2), 88–91 [in Ukrainian].